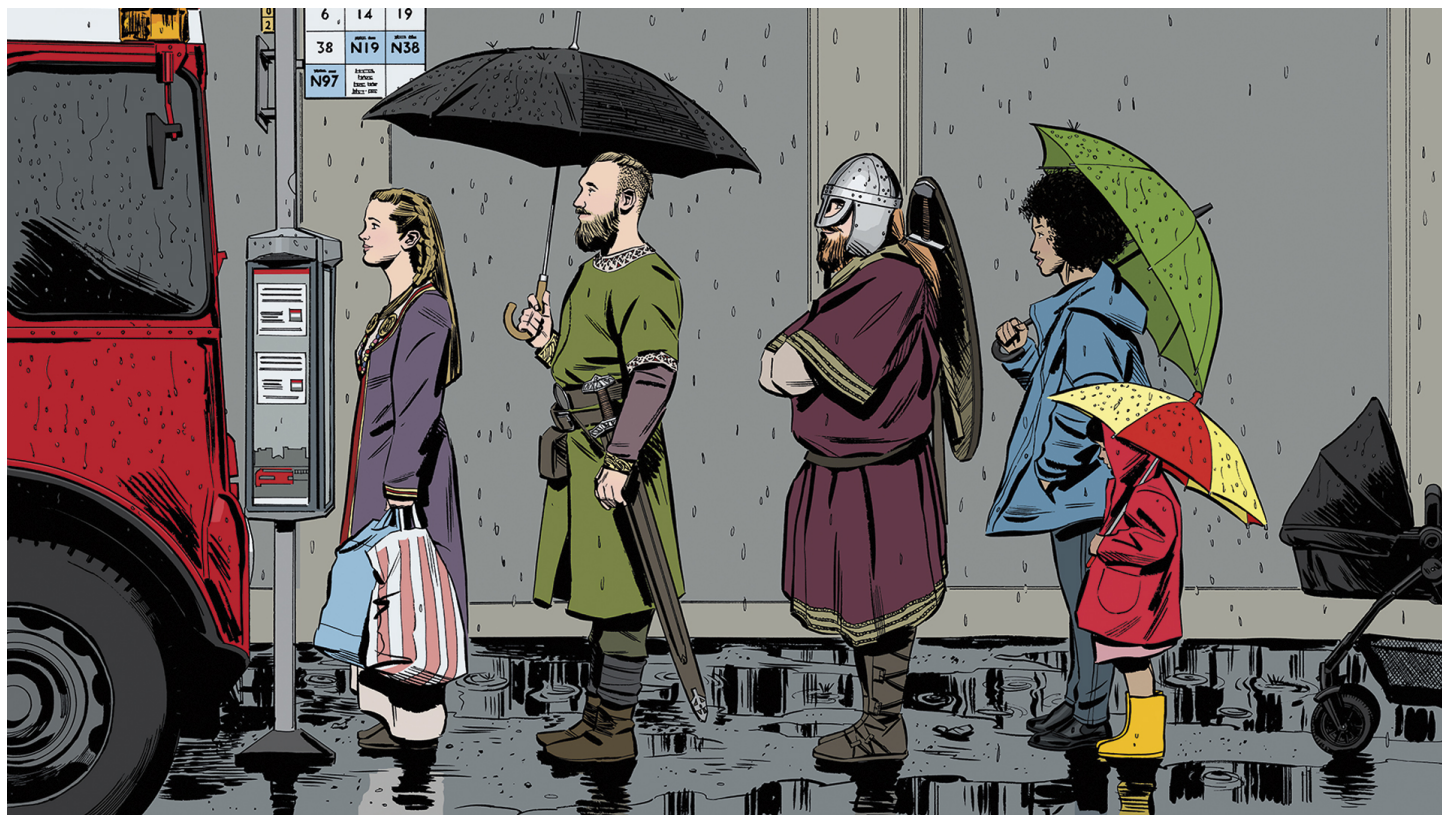

Vikingaspår i brittiskt blod och språk

Vikingarnas räder i England gjorde djupa avtryck i det engelska språket. De skandinaviska spåren märks inte minst i engelskans grammatik.

I

NTRESSET FÖR VIKINGATIDEN har varit stort i Storbritannien ända sedan den viktorsianska eran, när briter på allvar fick upp ögonen för vikingarnas kultur. Vid sidan om fascinationen finns en ambivalens, som visar sig i sammanhang där vikingarnas kultur jämförs med den som fanns innan de kom till England: den anglosaxiska kulturen.

Ambivalensen kan handla om alla de ortnamn med skandinavisk klang eller ursprung som finns runt om i landet. En del ser dessa ortnamn som ett bevis på att vikingar valde att bosätta sig där, och att de namngav platserna i enlighet med sin egen kultur och sitt eget språk. Andra menar att ortnamnen myntades av anglosaxiska bönder som var inspirerade av vikingarnas kultur.

Särskilt inspirerade bör i så fall bönderna i grevskapet Yorkshire ha varit, där hälften av de totalt 1 550 kända ortnamnen var skandinaviska från slutet av 1000-talet. *Kirk* i *Kirkstall* kommer till exempel från fornnordiskans *kirkja*, 'kyrka', *-gate* i *Harrogate* från *gata*, *-by* i *Whitby* från *by* och *-thorpe* i *Armthorpe* från *þorp*, 'torp'.

I EN DEL HISTORIEBÖCKER brukar tiden för vikingarnas inflytande i Storbritannien avgränsas till en period som sträcker sig från början av 800-talet till normandernas seger över engelsmännen i slaget vid Hastings 1066. Därefter finns det ont om historiska datum som förknippas med vikingarna i landet. Det är åtminstone inga årtal som får samma uppmärksamhet som dem för attacken mot klostret Lindisfarne år 793, erövringen av staden York 866 och den danske kungen Sven Tveskägs utnämning till härskare över alla Englands kungadömen 1013.

arkeologerna Jane Kershaw och Ellen C. Rørvik, visar att den anglosaxiska befolkningen under 800- och 900-talen fick ett tillskott på 20 000 till 35 000 skandinaver. Det stora antalet vikingar som bosatte sig i England under denna tid skapade enligt forskarna förutsättningar för att deras språk skulle påverka engelskans utveckling.

”De skandinaviska avtrycken var störst i norra och mellersta England”

NÄR MAN SÄGER att vikingarnas inflytande upphör i England efter 1066 är det viktigt att påpeka att den normandiska invasionen drabbar hela Storbritannien. Viking eller anglosaxare, rik eller fattig, markägare eller jordlös, alla blir de undersåtar i Vilhelm Erövrarens nya rike – och som undersåtar förlorar de rätten att äga mark och politiskt inflytande. Dessutom förbjuds befolkningen att skriva på sitt modersmål.

Vilhelm Erövraren, eller Vilhelm I, föddes på Château de Falaise i Frankrike, men härstammar från vikingar. Han blir alltså den första normandiska kungen av England – och därför får nu religiösa, juridiska och litterära texter endast skrivas på latin och franska.

Först på 1150-talet blir det möjligt för befolkningen att skriva på engelska igen. Men under det århundrade som har gått utan att engelskan har använts som skriftspråk, märks det att någonting har hänt. Fornengelskan, som varit anglosaxarnas språk i 500 år, har förvandlats till det vi i dag kallar *medelengelska* – en engelska som några forskare har valt att referera till som ”vikingarnas språk” eller *anglo-fornnordiska*.

Nordbornas största språkliga avtryck i engelskan skedde efter vikingatidens slut.

JOSEPH E. EMONDS och Jan Terje Faarlund från USA respektive Norge är språkforskarduon bakom den omfattande och nydanande studien *English: the language of the vikings*. I sitt arbete lyckas de identifiera 20 grammatiska mönster som är gemensamma för engelskan och de skandinaviska språken. De utgår från teorin att påverkan på ett språk från ett annat är något som sker med eftersläpning. Den starkaste påverkan av skandinaviska på engelska sker inte under den period då vikingarna dominerar stora delar av England militärt och ekonomiskt, 876–1041, utan under normandernas styre de två följande århundradena. En liknande fördröjning vad gäller påverkan på engelskan är det

språkliga arv som har sitt ursprung i normandernas franska. Franskans inflytande på engelskan började först märkas i skrift 200 år efter det att normanderna invaderade England, det vill säga från och med den senare delen av 1200-talet.

Under 1100- och 1200-talen utgör skandinaviska lån en tredjedel av medelengelskans ordförråd. På 1400-talet, när det franska inflytandet kulminerar, är 80–85 procent av fornengelskans ord borta.

engelska språkets grammatiska struktur förändras efter skandinaviska mönster.

Bland de grammatiska fenomen som Joseph E. Emonds och Jan Terje Faarlund har identifierat kan nämnas några som för svensktalande är lätt igenkännbara, och några som kan betraktas som mer udda – särskilt i jämförelse med andra europeiska språk.

Ett av de mönster som framträder är hur längre, flerstaviga adjektiv börjar kompareras med *mer* och *mest* i stället för med ändelser. På svenska böjer vi inte *godhjärtad* som *godhjärtadare*, *godhjärtadast* utan som *mer godhjärtad* och *mest godhjärtad*. *Mer* och *mest* får i engelskan sin motsvarighet i *more* och *most*.

TVÅ ANDRA EXEMPEL har med medelengelskans verb att göra. I fornengelska kan verb i presens även markera framtid – vilket innebär att *I come*, 'jag kommer', kan vara något som händer i det ögonblick som det sägs, men det kan också avse något som händer längre fram i tiden. I medelengelskan, däremot, används hjälpverbet *shall*, vilket är samma konstruktion med *ska* som används i skandinaviska språk för att markera framtid: *vi ska komma* får motsvarigheten *we shall come* i medelengelskan.

Inflytandet från skandinaviskan påverkar även verben när det gäller ordföljd. Verb som står ihop med objekt får på engelska en ordföljd som ligger närmare skandinaviska språk än till exempel tyska. På svenska säger man *jag har skrivit brevet*, medan man i fornengelskan och tyskan använder ordföljden *jag har brevet skrivit*. I medelengelska och modern engelska är ordföljden densamma som i svenskan: *I have written the letter* och inte *I have the letter written*.

BLAND DET STORA antalet grammatiska fenomen som visar på släktskap mellan engelska och skandinaviska finns två mönster som inte bara står ut för sina speciella benämningar, utan också för att de är unika för språken. Det rör sig om så kallad *prepositionsstrandning* och *spjälkad infinitiv*.

Prepositionsstrandning går ut på att en preposition och en *rektion*, det ord eller den fras som prepositionen hör ihop med, kan separeras i engelska och i skandinaviska språk. I meningen *Jag vill titta på det gamla vikingasvärdet* står prepositionen *på* före frasen *det gamla vikingasvärdet*, medan den här meningen innehåller prepositionsstrandning: *Det gamla vikingasvärdet vill jag titta på*. Här står frasen *Det gamla svärdet* först i meningen – kanske för att man vill betona den – medan prepositionen står sist. I fornengelska liksom i tyska är endast det första alternativet möjligt.

Det andra udda fenomenet är alltså spjälkad infinitiv. Ett verb i infinitiv står i grundform, till exempel (*att*) *springa*. Om däremot ett eller flera ord skjuts in mellan *att* och verbet skapas det som kallas spjälkad infinitiv. Joseph E. Emonds och Jan Terje Faarlund ger flera exempel på spjälkad infinitiv i medelengelskan, bland annat ett bibelcitat som översatt till svenska blir *det är gott att inte äta kött och att inte dricka vin*. I citatet skapas spjälkad infinitiv genom att *inte* skjuts in mellan *att* och infinitiverna *äta* och *dricka*.

DESSA GEMENSAMMA grammatiska mönster är bara några av de exempel på språkförändringar i engelskan som Joseph E. Emonds och Jan Terje Faarlund kopplar till 800- och 900-talets immigration av vikingar till England.

Men varken skandinaviska mönster i medelengelskans grammatik eller dna, som visar på en stor fast vikingabefolkning i England under 800- och 900-talen, ger några ledtrådar till hur det kom sig att inflytandet från vikingarna fortsatte att vara starkt även efter 1066.

styre innebar en fullkomlig samhällsomvandling.

Vikinger och anglosaxare, som sedan 800-talet hade stridit mot varandra, befann sig plötsligt i samma båt – som nya undersåtar till Vilhelm Erövraren. Slaget vid Hastings handlade med andra ord inte bara om att engelsmännen besegrades av normanderna, utan förlusten kom också att föra de två tidigare fienderna närmare varandra.

FÖR ATT KUNNA bedriva handel och utbyten av andra slag efter den normandiska invasionen behövde vikinger och anglosaxare inte bara gemensamma ord för vardagliga ting och koncept, utan även en grammatik som möjliggjorde kommunikation.

Valet av kontaktspråk avgörs nästan alltid av vilken grupp i en befolkning som har högst status. Att de skandinaviska språkens grammatik blir förebild för medelengelskan ser Joseph E. Emonds och Jan Terje Faarlund som ett bevis på att de skandinavisktalande folken hade högre status än anglosaxarna under normandernas styre.

Kirkstall Abbey ligger i Leeds, Storbritannien. I namnet märks det skandinaviska inflytandet: *kirk* är bildat till fornnordiskans *kirkja*, 'kyrka'. Foto: Istockphoto

Anglosaxarna hade av tradition sitt starkaste fäste i den del av England som ligger söder om Themsen – och det är i denna region som fornengelskan dröjer sig kvar längst som ett levande språk. En förklaring till vikingarnas högre status är att de ända sedan sina första bosättningar hade gjort sig kända som skickliga handelsmän och krigare. En annan anledning är att England, från norr till söder, styrdes av danska kungar under åren 1013–42. Dessutom var Englands sista kung före den normandiska invasionen, Knut III Hardeknut, både styvson och arvtogare till den danska kungen Knut. Han hade också en dansk mor.

BESKRIVNINGAR AV GRAMMATIK är till sin natur abstrakta – inte minst i jämförelse med beskrivningar av historiska skeenden. När Joseph E. Emonds och Jan Terje Faarlund lägger fram sina teorier om att engelskan har påverkats på djupet av skandinaviskan, så knyter de ihop observationer om hur engelskans grammatik utvecklades i takt med historiska omständigheter. I någon mån smälte de två språken ihop – och detta skedde till stor del efter vikingatiden.

De skandinaviska avtrycken var störst i norra och mellersta England, där vikingarnas inflytande var starkast.

Men ämnet väcker känslor. Museiutställningar om vikinger i England är ofta populära, men kan också skapa debatt, vilket British museum fick erfara när det 2014 hade sin stora utställning Vikings: Life and legend. Besökarna var många och intresset var stort. Men pressen var inte odelat positiv.

Den kanske mest intressanta kritiken kom från en journalist på The Guardian, som undrade varför utställningen om vikingarna saknade "historier skrivna av deras fiender". Går det att berätta om vikingakulturen i England utan att ge plats åt vittnesmål om mord, plundring av Storbritanniens skatter och skändning av den kristna anglosaxiska

ATT DET FINNS en stolthet över landets forntida anglosaxiska förflutna är något man påminns om i Netflix-filmen *The dig* från 2021. Det är ett drama som bygger på verkliga händelser och som utspelar sig i slutet av 1930-talet i östra England. I en av scenerna gräver några människor fram ett gammalt skepp ur en kulle på en hed. Skeppet har många likheter med dem som vikingarna färdades i, men även med dem som användes av tidiga anglosaxare. Först efter att man hittat ett guldmynt från 500-talet fastkilat mellan två bräder i kölen, blir man säker på att skeppet har begravts under den anglosaxiska eran. Utgrävningsledaren, som här föreställer en arkeolog från British museum, tjuter av glädje och säger: "Anglosaxarna var inte bara marodörer och byteshandlare ... De hade kultur. De hade konst. De hade pengar! Vikingarna kan vi glömma!"

Kanske är detta en illustration till att det åtminstone på vissa håll finns en motvilja mot att se banden mellan engelskan och skandinaviskan.

Skandinaviska spår i dagens engelska

Under vikingatiden lånades mängder av fornnordiska ord in i engelskan. Många av dem hade anknytning till krig och strider. Några exempel:

- *berserk* = 'bärsärk', bildat till *berserkr*
- *club* = 'klubba'
- *slaughter* = 'slakta', bildat till *slatra*
- *knife* = 'kniv', bildat till *knifr*
- *scathe* = 'skada', bildat till *skaða*
- *ransack* = 'plundra; genomsöka', bildat till *rannsaka*

Andra lån var kopplade till samhället och vardagen:

- *law* = 'lag'egg = 'ägg', bildat till *egg*
- *window* = 'fönster', bildat till *vindauga*
- *fellow* = 'kamrat', bildat till *felagi*
- *seat* = 'säte', bildat till *sæti*
- *Thursday* = 'torsdag', bildat till *Þorsdagr* efter asaguden Tor

FORSKARNA HAR VISAT att det fortfarande finns mycket vi kan lära oss om vikingarnas kontakter med andra folk. Det är inte lätt att förutspå vilken betydelse deras arbete får för hur briter ser på vikingarna som en del av landets kulturarv. En gissning är att bilden av vikingen även fortsättningsvis kommer att skilja sig åt beroende på vem man talar med.

anglosaxare talade omkring år 1000: "Vid den tiden talades samma tungomål i England som i Danmark och Norge."

Carl Dieker är frilansande skribent.

ARTIKLAR